

EUROSKEPTICIZAM: RAZINE ISTRAŽIVANJA I OBLICI ISKAZIVANJA

Nebojša Blanuša

*Sveučilište u Zagrebu,
Fakultet političkih znanosti*

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: travanj 2007.

Sažetak Cilj rada je razmotriti neka postojeća određenja euroskepticizma u empirijskim istraživanjima koja se bave problemima pristupanja postsocijalističkih država Europskoj Uniji te mogućnost njihove primjene na slučaju Hrvatske. U skladu s tim konceptualizacijama, euroskepticizam se analizira na razini opće populacije građana tj. javnog mnijenja te na razini političkih, odnosno stranačkih elita. Pri tome se ukazuje na nedostatke tih određenja te ih se u pojedinim aspektima nastoji poboljšati idejama i interpretacijama psihanalitički informirane teorije diskurza. Istodobno se propituju mogućnosti i oblici identifikacije s Europskom Unijom u Hrvatskoj.*

Ključne riječi euroskepticizam, euroskepticizam u Hrvatskoj, javno mnijenje, političke elite, teorija diskurza, identifikacija s EU u Hrvatskoj

Akademске studije i popularni politički diskurz o europskim integracijama preplavljeni su nizom termina kojima se nastoji označiti suprotstavljanje tim integrativnim procesima (usp. Kopecky i Mudde, 2002: 299). U tu se svrhu najčešće upotrebljava termin *euroskepticizam*. Za Taggart (1998: 366) euroskepticizam označava ideju širokog obuhvata koja uključu-

je kako kontingentno ili uvjetno tako i potpuno i bezuvjetno protivljenje procesu europskih integracija. Sukladno prvom dijelu tog određenja, skeptici mogu biti i oni koji se načelno ne protive europskom integriranju, ali mogu izražavati određena strahovanja, kritičnost, rezerviranost i protiviti se određenim smjerovima ili specifičnim rješenjima integracije. Njih se najčešće

* Ovaj rad nastao je u okviru znanstvenog projekta Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu pod nazivom "Javnost, elite, mediji i komunikacijska strategija ulaska Hrvatske u EU". Ovim putem zahvaljujemo Delegaciji Europske Komisije u Hrvatskoj i agenciji Puls za ustupljene podatke istraživanja javnog mnijenja kojima su potkrijepljene neke od teza u ovrhu radu.

naziva "mekim" euroskepticima. Drugi dio definicije označava "tvrde" euroskeptike koji odbacuju cjelokupan projekt Europske Unije (usp. Taggart i Szczerbiak, 2004: 3-4). To je, inače, najopćenitija i početna definicija euroskepticizma u ovome radu.

U pristupanju Europskoj Uniji često se mnogo veća važnost pridavala nacionalnim političkim elitama negoli građanima tih država koji u većini slučajeva daju svoj konačni sud o ulasku u članstvo referendumskom odlukom. U tom je smislu indikativno da je 1997. godine, neposredno prije početka formalnog procesa pregovora sa zemljama pristupnicama iz Srednje i Istočne Europe, u njima obustavljen Eurobarometar, sve do 2001. godine (usp. Hughes, Sasse i Gordon, 2002: 330), kao da je bila riječ o već svršenom činu. Takvo se zanemarivanje javnog mnijenja može zamijetiti i u nekim komparativnim istraživanjima istih zemalja u kojima se provlači implicitna pretpostavka o dominantnoj ulozi nacionalnih političkih elita u procesu pristupanja EU-u. Gotovo na razini etikete govorilo se o pristupanju kao o procesu kojemu građani osiguravaju tzv. permisivni konsenzus (Eichenberg i Dalton, 1993: 507). Sukladno tome, rezultati podrške EU-u na razini javnog mnijenja usputno su se spominjali, kao svojevrsan prišivak procjenama stavova i ponašanja elita (npr. Taggart i Szczerbiak, 2004; Kopecky i Mudde, 2002), ili su se tumačili u okviru paradigmi koje, također, promatraju građane kao pasivne subjekte kojima je jednostavno potrebna "uvjerljiva poruka". Ideja o pasivnom subjektu izražava se i u Komunikacijskoj strategiji RH u kojoj je "...cjelokupno stanovništvo ciljna skupina..." do koje informacije trebaju izravno doprijeti,

posebno uz pomoć *multiplikatora* znanja koji bi informacije *umnažali*. U toj metafori na mjestu društvenog aktera imamo tiskarski stroj. Nadalje, riječ je o dominantnom usmjerenju na komunikacijsku tehnologiju koja kao da kreće od nule, bez ikakva spominjanja "sedimentiranih" značenja, ozbiljnih analiza povijesnih i političkih uvjeta prihvatanja i neprihvatanja tog izrazito osjetljivog projekta te, sukladno tome, mogućih razloga protivljenja priključenju EU-u.

Pretpostavka je da će se taj opći trend podcjenjivanja integracijskih potencijala na razini građana promijeniti – što je temeljni uvjet ujedinjenja – posebice nakon nedavnog odbijanja Ustava EU-a u Nizozemskoj i Francuskoj.

U tom smjeru neka istraživanja srednjoeuropskih postsocijalističkih država (npr. Hughes, Sasse i Gordon, 2002: 328) upozoravaju na pojavu očitog jaza između nacionalnih elita koje nastavljaju podupirati pristupanje EU-u i vidljivog povećanja euroskepticizma među "običnim" građanima. Pritom su sami "pregovori" o članstvu sredstvo mobilizacije euroskepticizma jer se doživljavaju kao jednostrano nametanje zahtjeva od strane EU-a, gdje zemlje pristupnice imaju sužen manevarski prostor¹ koji se često tumači samo kao odgoda neizbježnog prihvatanja *acquis communautaire*. Čini se kako se Hrvatska i prije samih pregovora našla u sličnoj situaciji, posebno zbog dodatnog uvjeta suradnje s Haškim sudom i uhićenja generala Gotovine, što je, uz osta-

¹ Prema istraživanju agencije PULS (veljača/ožujak 2006), 73% građana smatra kako će Hrvatska biti u podređenom položaju u pregovorima o ulasku u EU.

lo, potaknulo osjećaje povrijeđenosti nacionalnog ponosa u većine građana², a time i suzdržanost prema EU-u.

Na temelju iznesenog, opravdano je pretpostaviti kako većina građana RH izražava određeni oblik euroskepticizma, odnosno doživljava EU kao svojevrsnu prijetnju, dok za većinu stranačkih elita primanje u članstvo predstavlja velik politički projekt sa snažnim simboličkim značenjem u smislu konačne potvrde “bijega s Balkana” te daljnje afirmacije vlastite političke stranke, tj. osvajanja vlasti.³

Sukladno iskustvima zemalja iz prethodnoga pristupnog kruga, daljnju fragmentaciju stranačke scene u Hrvatskoj možemo očekivati s napredovanjem procesa pregovaranja. Ona

² Prema spomenutom istraživanju agencije PULS, 53% građana smatra kako EU narušava dignitet Domovinskog rata, a 52% kako EU izjednačava Hrvatsku sa Srbijom u ratovima na području bivše SFRJ, posebice zbog zahtjeva Haškog suda.

³ Neki regresijski modeli (npr. Hooghe i Marks, 2005: 426, 437) pokazuju kako je za negativan utjecaj ekskluzivističkog poimanja nacionalnog identiteta na mišljenje o europskom integriranju bitna razjedinjenost među nacionalnim elitama u pogledu pitanja ulaska u EU. Što su nacionalne elite više podijeljene oko integriranja, veća je vjerojatnost da će osjećaj ugroženosti nacije biti “upregnut” protiv EU-a. Premda u Hrvatskoj većina elita danas javno podržava taj projekt, osjećaj ugroženosti nacionalnog identiteta potaknut je navedenim uvjetom suradnje s Haškim sudom na čije je nepoštivanje izravno upućivala politička retorika već s početka 2000-ih koja je bila usmjerena na optuživanje tadašnje koalicijske vlasti za nacionalnu izdaju, čime je uspostavljen opći oblik iskazivanja euroskepticizma u Hrvatskoj.

će ovisiti kako o svjetonazorskom tako i o strateškom pozicioniranju prema integraciji, o položaju stranaka u stranačkom sustavu (središnje/periferne, vladajuće/opozicijske) itd.

Međutim da bismo uopće mogli provjeriti te pretpostavke, potrebno je prije toga pokušati odrediti način proučavanja fenomena euroskepticizma i koncipirati teorijski model u kojem bi se moglo zajedno promatrati različite grupe političkih aktera. U tom smislu promotrimo najprije dosadašnja istraživanja na razini opće populacije građana.

Istraživanja građana

Jedna od kritika smatra anketna istraživanja javnog mnijenja vrlo ograničenim i sumnjivim oblikom političke participacije građana – jer svoje mišljenje iskazuju privatno i anonimno, sa suženim izborom odgovora koji su nametnuti izvana (npr. Bourdieu, 1979). Takav oblik političke participacije ta kritika smatra svojevrsnim “pripitomljavanjem” građana, kojim se zapravo nastoji stvoriti mit ili iluzija da javnost ima mogućnost govoriti o važnim stvarima. Neki tekstovi komparativnih istraživanja srednjoeuropskih zemalja kao da idu niz dlaku toj konstataciji svojim usputnim bavljenjem problemima euroskepticizma na razini opće populacije zemalja pristupnica. Oni obično sadržavaju tek navođenje javne podrške europskim integracijama koju uspoređuju s podrškom političkih elita (npr. Taggart i Szczerbiak, 2004. i Taggart, 1998. za stare članice) ili se čak prikazuju u odjelitim poglavljima, nepovezanim s drugim, pod nazivom npr. “Stavovi prema europskom ujedinjenju na razini masa” (npr. Kopecky i Mudde, 2002: 304). Navodeći, nadalje, da je za te

zemlje europsko integriranje bilo drugorazredni politički problem tijekom procesa pristupanja, ti radovi implicitno podržavaju model “permisivnog konsenzusa” kojim se dugotrajno objašnjavala podrška integriranju u Zapadnoj Europi. Prema tom modelu, integracija se odvija tako da slabo informirana i nezainteresirana javnost daje političkim elitama odriješene ruke u određivanju politike prema EU-u (usp. Carrubba, 2001: 141). Novija istraživanja pokazuju kako takav model erodira, najkasnije, od 1992. godine (od referenduma o Maastriskom ugovoru), a nedavni referendum o Europskom ustavu konačno ga delegitimiraju u analitičkom smislu.⁴

Pojedina istraživanja koja se bave euroskepticizmom isključivo među građanima (npr. Lubbers i Sheepers, 2005) nastoje istaknuti razlike između instrumentalnog (ekonomskog) i političkog euroskepticizma⁵, odnosno utvrditi relativni utjecaj varijabli nacionalnog identiteta i ekonomskih faktora na spremnost za priključenje EU-u.

⁴ Carrubba (2001: 154-155) pokazuje kako elite u dotadašnjim članicama EU-a zapravo s jedne strane iskorištavaju nezainteresiranost građana u “manevarske svrhe” kako bi što više promovirale integraciju, ali se s druge strane u velikoj mjeri vode preferencijama biračkog tijela, odnosno njihovim “političkim raspoloženjem” (156).

⁵ Ta se istraživanja odnose na “stare” članice, prije prvog “vala” ulaska zemalja iz Srednje i Istočne Europe. Instrumentalni euroskepticizam odnosi se na procjene ekonomskih koristi i troškova vlastite zemlje u EU-u. Politički euroskepticizam odnosi se na to koliko ovlasti treba prenijeti na nadnacionalnu razinu u donošenju odluka o različitim vrstama javnih politika.

Najveći su domet tih istraživanja regresijski modeli (npr. Hooghe i Marks, 2005, za pregled ukupno 12 takvih modela) koji osim ekonomskih procjena i različitih oblika zajedničkih identiteta nastoje analizirati utjecaj ideološkog pozicioniranja prema EU-u, tipa kapitalističkog sustava itd. U posljednje vrijeme takve studije nastoje, također, procijeniti da li građani za procjenu vlastitog stajališta jednostavno koriste usmjeravajuće “znakove” stranaka kojima su privrženi ili se elite također prilagođavaju njihovim stajalištima i raspoloženjima (*ibid.*; Carruba, 2001), odnosno kako stupanj konsenzusa političkih elita utječe na mišljenje javnosti (Gabel i Scheve, 2005).

Njih tek djelomično slijede istraživanja javnog mnijenja u nas koja, osim što premalo sudjeluju u znanstvenim publikacijama, svoje izvještaje obično kreiraju putem nepreglednih “plahti” tabličnih prikaza, dok pripovjednim tekstovima rijetko kada pridonose išta više od prepričavanja osnovnih tablica manifestnih varijabli, često stvarajući učinak da se “od drveća ne vidi šuma”.

Međutim osvrnemo li se na posljednje istraživanje provedeno ove godine za Delegaciju Europske komisije u Hrvatskoj (Puls, 2006a), možemo uočiti značajan pomak na tom planu u pogledu sofisticiranih metoda obrade i kvalitete analize podataka. Također je moguće uočiti neke nedostatke i uputiti na poboljšanja. U tom smislu upućujemo na nenavođenje referenci⁶, netransparentno objašnjenje nekih statističkih

⁶ Na primjer kada se govori o eksplanatornim modelima faktora koji utječu na stavove prema članstvu vlastite zemlje u EU-u (2006a: 40).

postupaka i upotrijebljenih varijabli⁷, što onemogućava replikaciju istraživanja i analize drugim znanstvenicima.

U navedenom istraživanju analiziraju se osjetljivi problemi povezani s pristupanjem Hrvatske EU-u (45-49). Riječ je o negativnim očekivanjima većine građana Hrvatske glede "potencijalnih problema ili negativnih posljedica pristupanja EU" (45) za koje je također zanimljivo da ih iskazuje većina pripadnika svih socijalnih i demografskih skupina. Putem njih zapravo je iskazan određeni oblik euroskepticizma. U tom smislu većina građana iskazuje strahovanja da će nakon priključenja EU-u:

- građani drugih zemalja EU-a masovno kupovati nekretnine u Hrvatskoj (79%),
- cijene potrošne robe značajno će porasti (71%),
- povećat će se razlika između bogatih i siromašnih u Hrvatskoj (63%),

⁷ Na primjer kada se prikazuje regresijska analiza (40-42), ne prikazuje se jasno o kojim je pitanjima u upitniku riječ, kojeg uopće nema kao uobičajenog priloga, niti kako se došlo do konačnih prediktora putem faktorske analize. K tome, po objašnjenju u tekstu, čini se kako je za kriterijsku varijablu izabran odgovor na samo jedno pitanje o smjeru glasovanja na referendumu umjesto da se tako važna varijabla učini valjanijim i pouzdanijim indikatorom podrške EU-u. U tom smislu upućujemo na poboljšanja Hooghe i Marksa (2005: 427) koji podršku građana mjere aditivnom ljestvicom s tri komplementarne mjere: načelnim članstvom, željenom brzinom članstva i željenim smjerom buduće integracije. Objašnjenje tih mjera dostupno je na internetskoj adresi: <http://www.uni-konstanz.de/eup/Data/6-4/Appendix%20Hooghe%20Marks%202.doc>.

- morat će se odustati od nekih običaja kao što su tzv. domaći proizvodi (56%),
- doći će do uništenja hrvatske poljoprivrede (54%),
- priljev uvozne robe uništiti će domaću industrijsku proizvodnju (53%),
- povećat će se rizik od terorizma u Hrvatskoj (58%).

Taj skup očekivanja snažno je međusobno povezan, koherentan i odijeljen od drugih oblika očekivanja od članstva u EU-u, što potvrđuju rezultati faktorske analize iskazani u tablici 1. (prvi faktor – ugroženost samostalne egzistencije). Osim navedenih pretežnih strahova zasebno se strukturiraju negativna očekivanja gubitka suverenosti te nacionalnog i kulturnog identiteta, koja formiraju faktor kulturno-političke ugroženosti. Pozitivna očekivanja od članstva Hrvatske u EU-u strukturiraju se u dva faktora, kao očekivanje uspostave pravne države te poboljšanje međunarodnoga ekonomskog i političkog položaja.⁸

Za potrebe razmatranja dominantnog oblika euroskepticizma pozornost nam je nadalje usmjerena na prvi faktor.

Kako je riječ o anketnom istraživanju u kojem su ispitanicima već ponuđene tvrdnje prema kojima trebaju odrediti vlastito mišljenje, a ne samostalno verbalni iskazi, takvu vrstu rezultata najčešće se izbjegava interpretirati u okviru teorije diskurza. Međutim kako su sve navedene tvrdnje dio uobičajenoga političkoga govora, prisutne

⁸ O jednim dijelom sličnoj strukturi očekivanja teškoća i posljedica ulaska Hrvatske u EU vidi Ilišin (2005: 211).

Tablica 1. Faktorska struktura očekivanih posljedica od ulaska Hrvatske u EU

OČEKIVANJA S članstvom u EU-u...	Ugroženost samostalne egzistencije nacije	Kulturno- politička ugroženost nacije	Uspostava pravne države	Poboljšanje međunarodnog ekonomskog i političkog položaja
...hrvatski će jezik biti sve više ugrožen u Hrvatskoj		,83		
...Hrvatska će izgubiti svoju suverenost		,80		
...Hrvatska će izgubiti svoj nacionalni i kulturni identitet		,82		
...priljev uvozne robe uništiti će hrvatsku proizvodnju	,64	,34		
...uništiti će se hrvatska poljoprivreda	,66			
...morat ćemo odustati od nekih naših običaja, kao što je priprema domaćih proizvoda	,57			
...povećat će se razlika između bogatih i siromašnih u Hrvatskoj	,73			
...znatno će se povisiti cijene potrošne robe	,74			
...povećat će se rizik od terorizma u Hrvatskoj	,62			
...građani ostalih zemalja članica EU-a masovno će početi kupovati kuće i zemljišta u Hrvatskoj	,34			
...značajno će se smanjiti nezaposlenost	-,44			,51
...Hrvatskoj će se poboljšati međunarodni politički i ekonomski položaj				,72
...pružit će se veliko tržište dobrim hrvatskim tvrtkama				,61
...Hrvatska će dobiti značajnu financijsku pomoć				,56
...konačno će se uspostaviti vladavina prava			,79	
...korupcija će se značajno smanjiti			,81	
...državna birokracija bit će učinkovitija			,80	
...uspostaviti će se nova generacija političara u Hrvatskoj			,46	
% objašnjene varijance	18	14	13	10

Izvor podataka: PULS, 2006. Faktorska analiza i imenovanje faktora izvršeni su samostalno. Riječ je o metodi glavnih komponenta s varimax rotacijom.

u vokabularu masovnih medija, političkih elita i građana, ne postoji nikakva zapreka da ih se interpretira kao njihove bitne strukturne elemente.

Diskurz pritom definiramo kao sustav iskaza i praksi (postupanja) koji oblikuju određeni simbolički i vrijednosni horizont, proizvode određeno znanje o subjektima i objektima kojima se bave, odnosno konstruiraju njihove identitete i odnose, ali nikad kao zaokružene i nepromjenjive strukture (usp. Foucault, 1994; Parker, 1992: 6; Laclau, 2005: 68; Biti, 2000). Prema Laclauu, diskurzi su intrinzično politički jer se njihovim uobličavanjem uspostavljaju antagonizmi i granica između *insidera* i *outsidera*.

Osnovni element svakog diskurza jest niz međusobno povezanih subjektivnih pozicija, tj. označitelja, koji su organizirani oko glavnih označitelja (fran. *points de capiton*) ili čvorišnih točaka⁹ koje djelomično i kontingentno fiksiraju njihov sadržaj. Osim toga za svaki je diskurz konstitutivno ono što postavlja izvan svojih granica. To je tzv. konstitutivni izvanjski element, koji se često pojavljuje u obliku predodžbe (fantazme) o *outsideru*, odnosno neprijatelju.¹⁰

⁹ To su središnja značenjska mjesta oko kojih se organizira užitek (*jouissance*) putem različitih oblika društvenih praksi, interpretacija i mitova koji daju smisao i strukturiraju te prakse. Međutim simbolizaciji čvorišnih točaka uvijek izmiče vlastita zaokružena, značenjska potpunost ili bezostatnost. Određeni element uvijek ostaje nesimboliziran, tj. traumatičan.

¹⁰ To se ne odnosi samo na nacionalističke diskurze, nego i na one koji se čine "otvorenijima", "inkluzivnijima" i "egalitarnijima", kao što je diskurz liberalne demokra-

U našem primjeru euroskepticizma iskazani strahovi, uzeti zajedno, upućuju na to da je riječ o diskurzu kojemu je glavni označitelj *nacija* koja se doživljava kao *imaginarno tijelo* koje se prostire po svojem teritoriju, koje je izvana ugroženo strancima, proizvodima i industrijama, kojima je osnovna poveznica inozemni kapital. Taj kapital unutar tog imaginarija predstavlja sredstvo deterritorijalizacije i ugrožavanja integriteta putem kupnje nekretnina, potkopavanja nacionalnog identiteta uništenjem tradicionalnih običaja i domaće proizvodnje, odnosno razdiranja nacionalne zajednice stvaranjem velikih socijalnih razlika među njezinim pripadnicima. Potvrdu i dodatnu ilustraciju takvih ideja možemo naći u rezultatima istraživanja fokusnih grupa, što je također provedeno u sklopu navedenog istraživanja.¹¹ Tome poimanju bliska je medicinska metafora organizma koji napadaju virusi, koja se u političkom diskurzu primjenjuje u širokom dijapazonu od prijatni biotehnologije, terorizma i nasilja do globalizacijskih teorija zavjera.¹²

cije koji, po Žižeku (1999: 601), izvan svojih granica "otvara prostor 'fundamentalizmu'" te se poklapa s glavnom značajkom ideologije kasnog kapitalizma – strahom od "prekomjerne" identifikacije koji se već po navici koristi etiketom radikalnog zla.

¹¹ Riječ je o idejama straha od iskorištavanja, podjarmljivanja, pretvaranja u građane drugog reda u vlastitoj zemlji, kolonizaciji, porobljavanju, postajanju "otpadu Zapada", metafori djeteta kojem se ne dopušta odrasti, daljnem "brain drainu", asimilaciji itd.

¹² Knight (2001: 17) navodi kako su već od sredine 19. stoljeća strahovi o agresivnim neprijateljima bili oblikovani u teorije zavjere koje su se služile jezikom imunologije i epidemiologije.

Jedno od bitnih pitanja jest koji su uvjeti pridonijeli pojavi takva mišljenja, tj. takva oblika strahovanja od ulaska u Europsku Uniju. Uz navedene uvjete percepcije neravnopravnosti u pregovaračkom statusu, dodatnih te neujednačenih kriterija članstva u odnosu prema različitim članicama ono je dijelom plod neznanja i slabe informiranosti, što je posljedica loše osmišljene i loše provedene komunikacijske strategije Vlade RH. Sa zakašnjenjem se govori o mitovima, legendama i zabudama o EU-u, dopuštajući im da se "ukotve" u stereotipe koje je onda izrazito lako poticati svaki put kad nešto "zaškripi" u odnosima s EU-om ili pojedinim njegovim članicama. Tome pridonosi i izrazito slabo informiranje o konkretnom sadržaju pregovora, čiji se tijek priopćava formalnim određenjem područja pregovaranja, otvaranjem i zatvaranjem poglavlja, ali se vrlo rijetko, selektivno i šturo govori o vlastitim pregovaračkim stajalištima i stajalištima Europske komisije, čime se pridonosi mistifikaciji pregovora i atmosferi da se oni vode "iza leđa" građana – što pojačava njihov osjećaj bespomoćnosti. Upravo bi detaljno i primjereno informiranje šire javnosti imalo sasvim suprotan učinak. U tu sliku neadekvatne komunikacije Vlade RH prikladno se uklapa i nedavna saborska interpelacija o radu Vlade na području korištenja predpristupnih fondova Europske Unije.¹³

¹³ Interpelacija je upućena 23. veljače 2007. godine predsjedniku Hrvatskog sabora u kojoj se proziva Vlada RH zbog nekorištenja pretpristupnih fondova EU-a te potpunog izostanka izvještavanja Sabora o njihovom korištenju, što je u suprotnosti sa Zakonom o potvrđivanju Memoranduma o su-

Mediji također snose dio odgovornosti za izraženi euroskepticizam zbog često korištenoga senzacionalističkog pristupa kojim potiču osjećaj nesigurnosti, ugroženosti i revolta. To se odnosi na način izvještavanja o odnosima s EU-om u skladu s obrascem "toplo-hladno", tj. "vole nas – ne vole nas", kroz koji se prelamaju i sporovi sa susjednim zemljama članicama EU-a te odnosi s Haškim tribunalom. Takve interpretacije oblikuju predodžbe o budućem ovisnom i marginalnom položaju Hrvatske u Europskoj Uniji. S druge strane, vrlo malo pažnje poklanja se informiranju o iskustvima integracije novih članica, o konkretnim politikama EU-a, korištenju fondova EU-a te samom procesu pregovaranja.

Tom popisu poticaja euroskepticizmu treba dodati i nedavno osamostaljenje nacionalne države koje je obilježeno ratnim iskustvom i snažnim kolektivnim homogenizacijama kao reakcijama na izvanjsko ugrožavanje. Stoga nije teško uočiti neke strukturne sličnosti opisanog diskurza euroskepticizma s nacionalizmom¹⁴ s početka 1990-ih, za koji smatramo da mu je spontani uzor. Riječ je zapravo o tome da su građani, u nedostatku prikladnog informiranja o sadašnjosti i jasnoj perspektivi budućnosti, uz prisutnost glasina, pribjegli kriznom obliku mišljenja, odnosno jednom već "sedimentiranom" obliku interpretacije

glasnosti o osnivanju Nacionalnog fonda između Vlade Republike Hrvatske i Europske komisije, koji je Hrvatski sabor donio 6. listopada 2005.

¹⁴ Povezanost isključivog, ekskluzivističkog nacionalizma i euroskepticizma u hrvatskom društvu pokazuju i istraživanja Lamza Posavec i sur., 2006, te Štulhofer, 2006.

društvene zbilje. Također, ne treba zaboraviti da je takav oblik mišljenja reaktiviran u dijelu javnosti i političkih elita početkom 2000-ih u prosvjedima protiv tadašnje koalicijske vlasti koja je etiketirana kao nacionalni izdajnik zbog suradnje s Haškim sudom.

Da bismo potkrijepili tezu o strukturnoj sličnosti, usporedit ćemo sadašnji diskurz euroskepticizma s onim što Salecl (2002) u analizi nacionalizama postsocijalističkih zemalja s početka devedesetih godina prošlog stoljeća naziva *diskurzom moralne većine*. Riječ je o kritički intoniranom konceptu koji se može općenito pojmiti kao simbolička tvorevina koju promovira određeni politički pokret ili režim vlasti kao istinitu i prirodnu sliku svijeta, zajednice i pojedinačnih osoba, a većina mu se građana ne suprotstavlja ili ga pasivno usvaja. Ponavljanjem bez jasnog suprotstavljanja – naročito u situaciji kolektivne egzistencijalne ugroženosti koja obično rezultira homogenizacijom – s vremenom se taj diskurz sedimentira, zaboravlja se njegovo povijesno kontingentno podrijetlo i shvaća ga se kao obilježje “zdravog razuma”, dakle kao nešto što je samorazumljivo i očito.

Autorica je koncept načinila po “uzoru” na naziv političke organizacije kršćanskih konzervativaca “Moral Majority”, koja je u SAD-u postojala od sredine 70-ih do kraja 80-ih godina prošlog stoljeća. Osnovne značajke bile su joj snažno zalaganje za očuvanje kršćanske koncepcije moralnog zakona, protivljenje sekularizaciji, antiliberalizam, antikomunizam, (neutemeljeno) uvjerenje da njezina stajališta javnost podupire u većini te, slijedom toga, imenovanje sebe kao jedinog zaštitnika morala i zajednice (usp. Wiki-

pedia¹⁵, St. James Encyclopedia of Popular Culture).

U kontekstu postsocijalističkih zemalja specifični diskurzi moralne većine nastali su kao rezultat urušavanja socijalističkih sustava, najčešće u okviru nacionalnih pokreta za samostalnost. Putem njih nastojalo se označiti što bi bio “primjeren” sadržaj nacionalnog identiteta. Dominantna obilježja bila su mu *kršćanski tradicionalizam, organizmičko poimanje nacije, neposredno istaknuta predodžba o prijatelji* koji se nadvila nad nacijom u vidu *neprijatelja*, koji se može interpretirati kao “kradljivac užitka”, te *suprotstavljanje “bezdušnom” kapitalizmu* (Salecl, 2002: 30, 36). Sadašnji euroskepticizam s diskurzom moralne većine dijeli posljednja tri obilježja. Pretpostavka je da se oslanja na te ideje kao na vlastitu povijesnu prethodnicu.

Osim sličnosti među njima postoje i određene razlike. Prva razlika odnosi se na relokaciju i poimanje neprijatelja, odnosno “kradljivca užitka”. Kradljivac užitka zapravo je personifikacija “stranog tijela”, izražena u stereotipu o pripadniku neke društvene grupe koja se određuje kao “Oni” koji su suprotstavljeni “Nama”. Taj “Drugi” ugrožava “naš način života” svojim postupanjem, navikama, govorom i ritualima. Što god “Drugi” radio, on nam prijeti samim svojim postojanjem, a predodžba o tome kako nas iskorištava i

¹⁵ Premda se “Moral Majority” i drugdje spominje i objašnjava kao izraz fundamentalizma unutar američkog protestantizma (Encyclopedia Britanica, 2005) te kao izdanak pokreta “New Christian Right” u SAD-u (Fenster, 1999: 152), izvor koji se navodi prema Wikipediji nudi detaljnije objašnjenje te organizacije.

živi na naš račun uvijek se prilagođava i rekreira sukladno našim željama te, shodno tome, može sadržavati i dijametralno suprotne predodžbe¹⁶ (usp. Salecl, 2002: 31). Drugi je dakle taj koji vrijeda "našu" sliku vlastite nacije te nam nastoji oteti način na koji mi uživamo u njoj. Mrzeći drugoga, mrzimo zapravo njegov užitak, tj. način na koji on uživa.

Devedesetih su godina prošlog stoljeća na ovim prostorima sredstva razaranja i preoblikovanja predodžbe o naciji bili rat¹⁷ i etničko čišćenje, odnosno ozljeđivanje neprijateljskog vojnika kao nositelja takve predodžbe i protjerivanje civilnog stanovništva (23-25). U takvu procesu uspostavljanja i razgraničavanja identiteta, u kojem je jedno od najsnažnijih sredstava identifikacije teritorij na koji pretendiraju oba ili više posjednika različitog identiteta, najčešće se stvara odnos izrazite međusobne isključivosti i doživljaj Drugog kao utjelovljenja Zla. Drugi je stoga radikalno drukčiji. Ako u nekom aspektu postoje nedovoljno velike razlike, one se naknadno proizvode u sferi "kulture".

U današnjem vremenu priključivanja Europskoj Uniji također posto-

ji slika "kradljivca užitka" te sredstva ugrožavanja identiteta, ali se značajno razlikuju od prethodnih. Strepnju izaziva predodžba o financijskoj i organizacijskoj superiornosti Drugoga koji nas putem svojeg kapitala nastoji lišiti "nacionalnog blaga" (*agalma*) – u obliku nekretnina, otoka, proizvoda, radne snage itd. – i time kolonizirati i eksploatirati. Međutim tu postoji svojevrsna ambivalencija jer se Drugi zapravo nalazi na za nas poželjnoj poziciji, poziciji na kojoj se može zamisliti i građanin Hrvatske, poziciji koju mu implicitno obećava članstvo u EU-u – a to je bolja kvaliteta života, veća ekonomska moć i dostojanstveniji život.

Dakle nasuprot doživljaju prijeteće situacije u 90-ima, situacije sukoba nesumjernih identiteta koja je izravno pridonosila jačanju nacionalne identifikacije i relativno jasno uspostavljala razlikovanje između "Nas" i "Njih", u sadašnjoj situaciji granica nije toliko stroga ni u teritorijalnom smislu ni u smislu društvenog statusa. Otuda je razumljiv i strah euroskeptika da će doći do razaranja zajednice iznutra stvaranjem sve većih razlika između bogatih i siromašnih, odnosno onih skupina koje imaju različite predispozicije za uspjeh (na liniji rascjepa prema dobi, obrazovanju, profesiji i prihodima). Nadalje, ako se prihvati članstvo, svrstavamo se protiv onih s kojima nismo imali problema, stvaramo i nove neprijatelje i probleme s terorizmom, što također može znatno umanjiti naše ekonomske potencijale i kakvu-takvu neovisnost.

Taj je oblik euroskepticizma logički ambivalentan jer postoji podvojenost između straha od gubitka autentičnosti organski doživljene nacionalne zajednice koja je tek nedavno stekla političku neovisnost čije bi se potiranje ostvari-

¹⁶ Salecl (2002: 33) ovdje posebno ističe antisemitski portret lutajućeg Židova koji se opisuje istodobno kao prljav i razbludan, ali i kao intelektualan te kao neproduktivan i profilerski trgovac.

¹⁷ O tome Salecl (2002: 24) govori kako agresor nastoji razoriti sam način na koji njegov neprijatelj sebe doživljava, način na koji stvara nacionalne mitove o određenom teritoriju, način na koji taj teritorij (ili politički sustav) doživljava kao nešto sveto, kao simbol svojeg postojanja. Primarni je cilj agresora uništenje neprijateljeva vjerovanja i razgradnja njegovog identiteta.

lo prije svega ekonomskim sredstvima i straha od izostavljanja iz “zajednice civiliziranih nacija” i “vlaka globalnog kapitalizma”.¹⁸ Ova posljednja, pozitivna identifikacija sa Zapadom u Hrvatskoj je bila prisutna od početka 90-ih u vidu romantične predodžbe o “Europi koja se ujedinjuje”, fasciniranosti njezinom demokracijom (usp. Žižek, 1999: 594) i kulturom te naglašavanjem zajedničke povijesti. Ta je identifikacija u cijeloj Srednjoj Europi obilježena pokretom “povratka u Europu” (Hughes, Sasse i Gordon, 2002; Taggart i Szczerbiak, 2004; Kopecky i Mudde, 2002), koji je ujedinio političke elite i mase u gorućoj želji za pridruživanjem Europskoj Uniji (298). Međutim od tada do danas u Hrvatskoj se ta identifikacija znatno smanjila, kako zbog prethodno analiziranih razloga, zatim negativiziranja domaće percepcije o odnosu zapadnoeuropskih zemalja prema Hrvatskoj, tako i zbog smanjenja povjerenja u nacionalne institucije (Štulhofer, 2006). Kako bi se uspostavio konsenzus između građana i političkih elita na temelju kontinuirane komunikacije i konkretnih institucionalnih promjena, potrebno je stalno imati na umu opisanu ambivalenciju koja trenutno preteže na euroskeptičnu stranu, koja po svojem obliku proizvodi “mentalitet obespravljenih” i znatno pridonosi općem pesimizmu.¹⁹ Po-

¹⁸ Čak i oni koji se ne slažu s ulaskom Hrvatske u EU, u spomenutom kvalitativnom istraživanju navode kako strahuju od odnosa s istočnim susjedima ako se Hrvatska ne priključi EU-u, dok s druge strane EU postovjećuju s Jugoslavijom (Salecl, 2002: 17).

¹⁹ U istraživanju provedenom na ljetu 2006. godine 63% građana smatralo je da se stvari kreću u lošem smjeru, i to je gotovo konstanta već posljednjih godinu dana (Puls, 2006c).

trebne intervencije konkretnije ćemo razmotriti u zaključku rada.

Sad ćemo se posvetiti nekim prijedlozima konceptualiziranja euroskepticizma političkih elita te predložiti okvir u kojem bi se obje razine mogle proučavati i međusobno uspoređivati.

Istraživanja političkih elita

Određenje euroskepticizma Paula Taggarta, kojim smo započeli ovaj rad, detaljno pokušava razlikovati tvrde od mekih euroskeptika na razini političkih stranaka. Tvrdi euroskepticizam izražava se načelnim suprotstavljanjem postojećem obliku integracije u EU jer on vrijeđa temeljne vrijednosti ili je, vjerojatnije, utjelovljenje negativnih vrijednosti (usp. Taggart i Szczerbiak, 2004: 3). Primjeri takva euroskepticizma bile bi optužbe da je EU previše liberalan, previše kapitalistički ili previše socijalistički. Takve su stranke, po ovom autoru, najčešće jednoproblemske ili protestne i najčešće su smještene na periferiji stranačkog sustava neke države. Meki euroskepticizam, koji predstavlja kontingentno ili uvjetno protivljenje europskoj integraciji, može se pojaviti u dva oblika: kao euroskepticizam “nacionalnog interesa” i kao *policy* euroskepticizam, od kojih je prvi snažniji od drugoga. Prvi, kao što mu i ime govori, upotrebljava retoriku zaštite vitalnih nacionalnih interesa u rasprava o EU-u, sukladno potrebi potpore od strane biračke baze i drugih političkih aktera. Taggart i Szczerbiak smatraju kako postoje snažni motivi za takvu poziciju u državama kandidatima jer većina kompromisa koje moraju činiti znači žrtvovanje kratkoročnih nacionalnih interesa (4). *Policy* euroskepticizam “proizlazi iz suprotstavljanja mjerama osmišljenim za značaj-

no produblјivanje europske političke i ekonomske integracije (npr. EMU) ili specifičnim političkim inicijativama, te je izražen kao suprotstavlјanje specifičnim proširenјima nadležnosti EU-a” (4). Taj bi oblik euroskepticizma trebao u velikoj mjeri ovisiti o trenutačnim problemima u određenim razdoblјima i stupnjevima integracijskog procesa neke zemlje. Kod kandidata za EU mogao bi se iskazati oko problema odgode primjene nekih odredbi pravne stečevine EU-a.

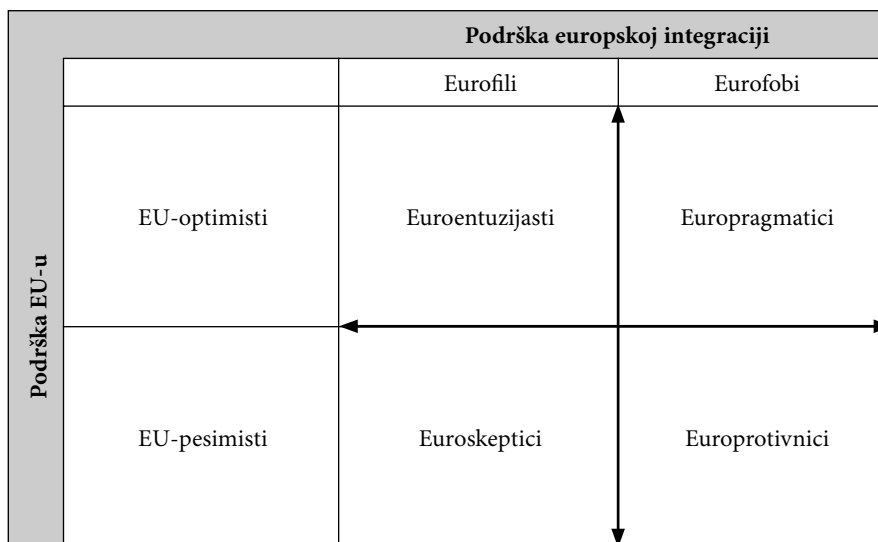
Takvom konceptualizacijom Taggart zapravo nastoji prikazati euroskepticizam kao jednodimenzionalan fenomen koji se može iskazati različitim intenzitetom. Tome se suprotstavljaju Kopecky i Mudde (2002) te prethodnom određenju prigovaraju četiri slabosti. To su (1) preširoko određenje mekog euroskepticizma, tako da je svako neslaganje s bilo kojom političkom odlukom moguće s njime izjednačiti, (2) razlika između tvrdog i mekog euroskepticizma zamagljena je navođenjem kako se tvrdi euroskeptici protive tek postojećem obliku EU-a, (3) kriteriji za određenje različitih oblika euroskepticizma nejasni su i teško je objasniti zašto se pojavljuju te (4) kategorije tvrdi i meki euroskepticizam ne uvažavaju važnu razliku između ideja europske integracije i Europske Unije kao sadašnjeg utjelovljenja tih ideja. Nasuprot tome, oni predlažu dvodimenzionalni model podrške europskoj integraciji unutar kojeg situiraju i euroskepticizam političkih stranaka na nacionalnoj razini. U tom modelu primjenjuje se Eastonovo (1965) razlikovanje difuzne i specifične potpore političkom sustavu. Pod *difuznom* potporom autori razumijevaju podršku općim idejama europske integracije koje su utjelovlje-

ne u EU-u, dok *specifičnom* smatraju potporu općoj *praksi* europske integracije, tj. Europskoj Uniji kakva trenutno jest i kako se razvija. Prva bi dimenzija razlikovala eurofile od eurofoba. Eurofili su oni koji vjeruju u ključne ideje europske integracije (institucionalna suradnja na temelju podijeljene suverenosti, zajedničko slobodno tržište) bez obzira na to kako je europska integracija detaljno definirana i realizirana. U tu se grupu ubrajaju i oni koji vjeruju u nadnacionalnu državu i oni koji vjeruju samo u stvaranje zona slobodne trgovine. Eurofobi se suprotstavljaju tim idejama, od stava o nekompatibilnosti i različitosti pojedinačnih država, preko zalaganja za npr. Europu etničkih zajednica²⁰, pa sve do izolacionizma (npr. britanska UKIP) ili pak radikalnog optuživanja za neoliberalizam i antidemokraciju.

Dimenzija specifične potpore Europskoj Uniji razlikuje EU-optimiste od EU-pesimista. Prvi vjeruju u sadašnji oblik i razvoj Europske Unije zbog toga što su zadovoljni načinom na koji je uspostavljena, raspodjelom nadležnosti ili zbog toga što vjeruju u smjer budućeg razvoja EU-a, npr. produblјivanje integracije (usp. Kopecky i Mudde, 2002: 302). Iako je prihvaćaju u globalu, kao i članstvo vlastite zemlje u njoj, mogu izražavati i kritičke stavove prema specifičnim politikama EU-a. EU-pesimisti zabrinuti su zbog smjera razvoja EU-a ili ne prihvaćaju sadašnji

²⁰ Kopecky i Mudde (2002: 302) navode kako je ovdje riječ o pokretu nekoliko ekstremno desnih stranaka (Europa der Völker) koje potiču suradnju, ali između “čistih” nacionalnih država, na ograničenom broju pitanja i to bez ikakvih ustupaka u pogledu nacionalnog suvereniteta.

Slika 1. Tipologija stranačkih pozicija o integraciji u Europsku Uniju

Preuzeto iz: Kopecky i Mudde, 2002: 303.

oblik EU-a i raspodjelu nadležnosti između EU-a i pojedinačnih članica jer smatraju da značajno odstupa od njihove interpretacije temeljnih ideja europske integracije, te nastoje promijeniti EU kako bi bio usklađeniji s tim idejama. Sukladno tome, mogu iskazivati suzdržanost, uvjetno ili otvoreno protivljenje članstvu svoje zemlje u EU-u.

Na temelju takvih određenja autori formiraju četiri idealtipske kategorije stranaka: euroentuzijaste, euroskeptike, europragmatike i europrotivnike (slika 1).

Toj tipologiji moguće je uputiti nekoliko kritičkih prigovora.

Prvo, difuzna i specifična potpora nisu dvije potpuno neovisne dimenzije, nego su u pozitivnoj korelaciji u tom smislu da su praksu europskog integriranja skloniji podržavati oni koji su načelno za ideje koje stoje u njezinoj osnovi, za razliku od onih koji tako ne misle. Isto vrijedi i obrnuto, u smislu

da na ideje o integriranju mogu utjecati konkretna iskustva integriranja.²¹ Također, postignuti stupanj integriranosti u EU, odnosno ponašanje političkih elita, ide u prilog toj tezi. U postsocijalističkim zemljama ne treba zaboraviti pozitivno značenje koje je Europska Unija imala za većinu političkih stranaka i pokreta od početka 90-ih godina prošlog stoljeća kao uzor vrijednosti i izgradnje demokratskoga političkog sustava, a danas u identifikaciji s ekonomskim napretkom te većom socijalnom i političkom sigurnošću (usp. Prpić, 2005: 43). Ta identifikacija većinu političkih stranaka usmjerava prema difuznoj potpori europskoj integraciji. Tome u prilog govore i rezultati spo-

²¹ Vujčić (2001: 112), opisujući Eastonov model potpore, govori upravo o tome da difuzna potpora nekom režimu nastaje "akumulacijom pozitivnih iskustava o responzivnosti režima na zahtjeve ljudi", tj. akumulacijskim djelovanjem specifičnih potpora.

menute komparativne studije: u četiri srednjoeuropske zemlje ukupno je 70% stranaka eurofilno usmjereni, i one čine većinu u nacionalnim parlamentima.

Drugo, problematičnom nam se čini kategorija *europragmatizma* u pogledu svog naziva i definicije, ali i mogućnosti takva pozicioniranja političkih elita. Što se naziva tiče – koji bi trebao označavati instrumentalnu podršku postojećem obliku EU-a i njegovoj daljnjoj integraciji “dok god nam to odgovara”, odnosno dok nam se čini da naša država ili građani imaju korist od toga – on je nedosljedan. Takvim se određenjem jedino toj kategoriji političkih stranaka priznaje strateško određenje prema problematici Europske Unije, dok bi ostale valjda “iskreno” i nepragmatično iskazivale svoja stajališta. Programsko-ideološko i strateško pozicioniranje obilježja su svih političkih stranaka i mogu biti u osnovi i stavovima prema općim idejama integracije i prema njihovim konkretnim realizacijama u EU-u, premda u nešto manjoj mjeri u dimenziji difuzne potpore.

Nadalje, sami autori navode kako se u tu skupinu ubrajaju stranke koje nemaju jasan ideološki stav prema integraciji. Ako je tako, zašto se onda toj skupini pripisuje eurofobični ideološki stav (vidi sl. 1. gornji desni kvadrant)?

Treće, takvo je stajalište teško održivo kod političkih elita, posebice kod onih koje sudjeluju u vlasti ili pripadaju krugu stranaka koje bi mogle formirati vlast u budućem mandatu. Njima je projekt Europske Unije od velike važnosti i suprotstavljanje ima visoku cijenu. Kako je ponašanje elita (barem donekle) pod povećalom javnosti i EU-a, postoji opće očekivanje i pritisak da njihova ponašanja i stavovi koje

javno izražavaju budu sukladni. Indikativan je primjer kontroverznog Pokreta za demokratsku Slovačku²² koji je uvijek proklamirao pristupanje EU-u i ideje europske integracije, ali je njegovo proeuropsko stajalište, dok je bio na čelu vlade (1994-1998), dovedeno u pitanje.²³ Takvo je ponašanje Europska Unija osudila kao izolacionizam (Kopecky i Mudde, 2002: 313), što je zamrznilo bilo kakve pregovore o pristupanju do kraja mandata te vlade (Riishøj, 2005: 17). Pokušaji te stranke da se prikaže u proeuropskom svjetlu nakon odlaska u oporbu, uz opstrukciju usvajanja *acquis communautaire* u parlamentu, tadašnja je vlada Slovačke proglasila krajnjom dvoličnošću i nevjerođostojnim europejstvom. Mogli bismo dodati – krajnjom nepragmatičnošću. Čini se da se u situacijama donošenja odluka koje vode k dubljem europskom integriranju vlastite države, odnosno k prihvaćanju pravne stečevine EU-a europragmatizam, kao kontingentna pozicija, premeće u europrotivništvo. Nadalje, autori dotične komparativne studije političkih stranaka u Češkoj, Slovačkoj, Mađarskoj i Poljskoj, koristeći se kritiziranom tipologijom, osim Pokreta za Demokratsku Slovačku mogu tek uvjetno u kategoriju europragmatič-

²² Autori navedene studije imaju problema da ovu stranku dosljedno smjeste u jednu od kategorija (*ibid.*, 316).

²³ Oslanjajući se na tu konstataciju sumnje u stabilnost određenja prema EU-u, Kopecky i Mudde inicijalno smještaju ovu stranku među europragmatike i iz te pozicije nastoje interpretirati njezine aktivnosti koje su se odnosile na “utišavanje” antieuropskog krila, kritike bivšeg koalicijskog partnera SNS-a zbog ksenofobije, pa sve do Mečiarove knjige iz 2000. godine u kojoj se zagovarala federalna i centralizirana Europska Unija.

ka smjestiti još samo jednu, i to marginalnu stranku²⁴. Međutim i oni sami ukazuju na to kako je tu stranku iznimno teško klasificirati u neku od kategorija, a njezin pozitivan stav prema pristupanju EU-u smatraju, velikim dijelom, posljedicom pritiska glavnoga koalicijskog partnera (Fidesz-MPP-a).

Upitno je međutim je li isto toliko teško tako pozicionirati oporbene stranke, za koje postoji mala vjerojatnost da će sudjelovati u središnjoj vlasti. Odnosno, ako bismo htjeli tu tipologiju primijeniti i na širu populaciju, mogu li se tako pozicionirati određene skupine građana kod kojih bi ta dva stava mogla supostojati premda su logički nekonzistentna? Treba svakako napomenuti da to pozicioniranje ima sužene mogućnosti zbog spomenute pozitivne povezanosti između difuzne i specifične potpore. No smatramo kako je ono moguće, primjerice kao rezultat pozitivnog iskustva s procesom priključivanja i daljnje integracije u EU, gdje stranka može pozdravljati pozitivne rezultate, a da i dalje, u smanjenoj mjeri, upozorava i iskazuje rezerviranost i podozrivost prema idejama ograničenog suvereniteta ili zajedničkog tržišta. U drugom bi slučaju moglo biti riječi o strateškom pozicioniranju u odnosu prema, primjerice, promjeni raspoloženja vlastitoga biračkog tijela ili drugih političkih aktera, recimo potencijalnih koalicijskih partnera u vladi. Međutim riječ je o vrlo nestabilnom i kontingentnom stajalištu, "ukotvljenom" ponajprije u eurofobičan ideološki stav koji političkoj stranci služi kao "sigurna baza" kojoj se vjerojatno vraća

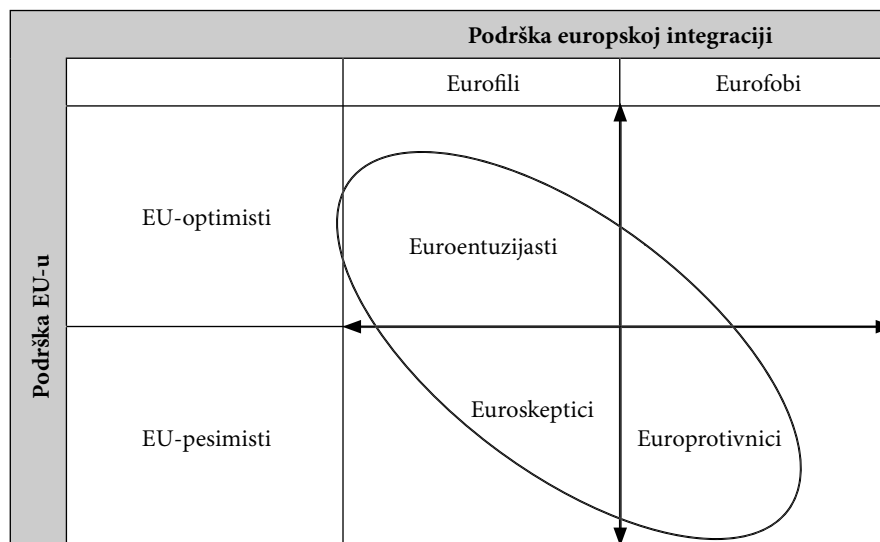
²⁴ Riječ je o mađarskoj stranci malih posjednika (FKgP) koja je 2002. izgubila status parlamentarne stranke.

s bilo kojom percepcijom ugrožavanja nacionalnih interesa i/ili ekonomske eksploatacije. Ovdje je riječ, dakako, o strankama krajnje desnice i ljevice koje pripadaju grupi europrotivnika.

Sukladno navedenim razmatranjima, predložimo reviziju analiziranog modela (slika 2) u kojem nastojimo skicirati prostor mogućih stranačkih pozicija.

Jedno je od osnovnih pitanja takve tipologije njezina operacionalizacija za empirijska istraživanja. Relativno bi lako bilo kreirati indikatore difuzne potpore u smislu stavova o podijeljenom suverenitetu, zajedničkom tržištu te prema političkoj, ekonomskoj i kulturnoj suradnji, kompatibilnosti europskih nacionalnih država te zajedničkom rješavanju problema. No problematično je kojim se sve indikatorima koristiti u nekoj kompozitnoj mjeri dimenzije specifične podrške EU-u. Treba li u tu mjeru uvrstiti i stav prema članstvu vlastite zemlje u EU-u? Koliko je taj stav relevantan u postojećim članicama EU-a za razliku od stava zemalja kandidata? Koliko je, u tom smislu, različita problematika podrške EU-u u zemljama članicama od zemalja kandidata koje integraciju prosuđuju u velikoj mjeri kroz prizmu pristupnih pregovora i povoljnosti "pogodbe" s EU-om u vidu odgode provođenja nekih elemenata pravne stečevine. "Štoviše, s obzirom na dominantnu ulogu koju unutarnja politika ima na stranačka stajališta o EU-u, kritike EU-a u državama kandidatima općenito su usmjerene na napadanje rokova i uvjeta za članstvo koji su im ponuđeni od strane EU-a te na način na koji vlada pristupa pregovorima s EU-om" (Szczerbiak i Taggart, 2004: 11). Premda politika na nacionalnoj razini također utječe na

Slika 2. Revidirana tipologija stranačkih pozicija o integraciji u Europsku Uniju²⁵

EU-problematiku članica i njihovi stranački programi nemaju detaljno elaborirana politička stajališta o EU-u (usp. *ibid.*), način procjene specifične dimenzije potpore bit će djelomično različit za zemlje članice od zemalja kandidata.

Kompozitna mjera specifične stranačke potpore Europskoj Uniji kod zemalja kandidata trebala bi stoga sadržavati sljedeće elemente:

- stav o priključenju EU-u (sastavljen od podrške pridruživanju, željene brzine integracije, opće procjene koristi/štete za zemlju/građane...),
- stupanj općeg povjerenja u EU,
- stav prema obliku ustrojstva EU-a (regulirani kapitalizam i višerazinska vladavina nasuprot neoliberalizmu i intergovernmentalizmu),

- procjena ishoda pregovora po područjima (povoljni/nepovoljni),
- percepcija ugrožavanja određenih društvenih skupina, sektora proizvodnje, samostalnog donošenja odluka ili vrijednosti,
- stav prema Delegaciji Europske komisije, EK-u i ostalim institucijama EU-a,
- istaknutost problematike odnosa prema EU-u u diskurzu stranke itd.

Ako je riječ o zemlji članici, umjesto varijable ishoda pregovora trebalo bi uvesti stavove prema pojedinim politikama EU-a i raspodjeli ovlasti između članice i EU-a. Stav o priključenju trebalo bi preformulirati u opću percepciju posljedica priključenja EU-u te detaljnije razraditi stavove prema pojedinim institucijama.

²⁵ Szczerbiak i Taggart (2004: 12) svoju su tipologiju euroskepticizma reformulirali sukladno osnovnim dimenzijama Kopeckog i Muddea tako što su meki i tvrdi euroskepticizam poistovjetili s kategorijama euroskepticizma i europrotivništva, te se mogu zamjenski upotrebljavati.

Nadalje, ta bi tipologija trebala biti osjetljiva na tendencije utvrđene u prethodnim istraživanjima²⁶:

- nalazi li se stranka na vlasti ili je u opoziciji (euroskepticizam manje je vjerojatan ako je stranka na vlasti),
- je li riječ o stranci s periferije stranačkog sustava ili iz njegova središta (ako se stranke nalaze u vladi ili imaju šansu sastavljati buduću vladu, manja je vjerojatnost euroskepticizma i europrotivništva),
- što su stranke ideološki ekstremnije, to je veća vjerojatnost euroskepticizma i europrotivništva,
- ovisno o tome je li stranka orijentirana na postizanje ideološkog cilja ili na osvajanje vlasti, i njezina će se stajališta vjerojatno manje, odnosno više mijenjati u vremenu,
- kakva je izborna strategija stranke i kakva su stajališta mogućih koalicijskih partnera itd.

U tu tipologiju svakako bi trebalo uklopiti i stajališta građana, tj. birača pojedinih stranaka, koja bi nam mogla, u usporedbi sa stranačkim stajalištima, ukazivati na njihovu sukladnost i moguće smjerove u promjeni stajališta na stranačkoj razini kako bi se postigla međusobna suglasnost. Međutim postavlja se problem upoznatosti građana s problematikom pristupanja Europskoj Uniji i znanja o njoj. Postizanje kompatibilnosti indikatora koji bi se upotrebljavali kod građana s prethodnim nizom indikatora iziskuje provjeru svrhovitosti upotrebe svih njih kod građana s jedne strane, a s druge strane eventualno smanjenje broja indikatora do podnošljive razine valjanosti i po-

²⁶ Vidi prikaz i detaljne reference konkretnih istraživanja u Szczerbiak i Taggart, 2004.

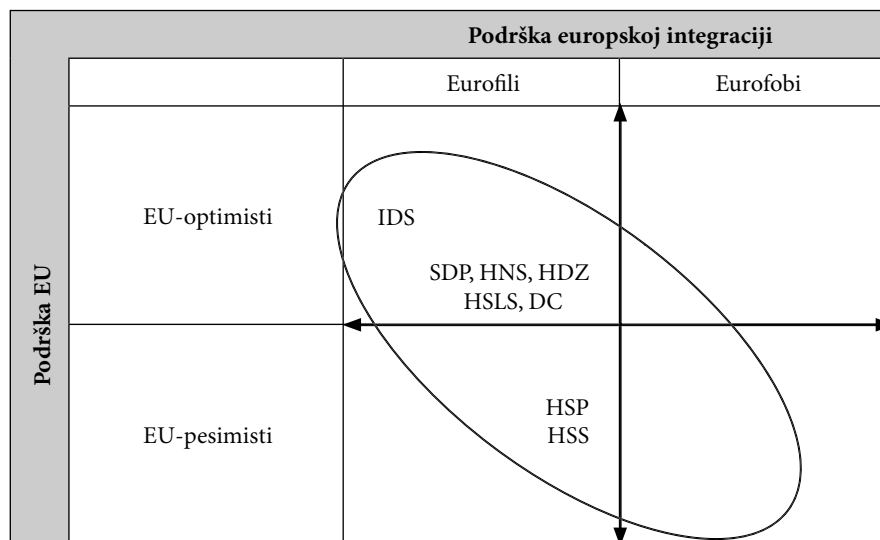
uzdanosti predložene mjere specifične podrške EU-u.

Uza sve navedeno očito je kako značenje stajališta različitih aktera ne treba shvaćati kao izraze krutih identiteta, nego kao subjektivne pozicije koje ocrtavaju diskurz o Europskoj Uniji u nekoj specifičnoj zemlji.

U zemljama kao što je Hrvatska, u kojima je euroskepticizam snažnije izražen u javnosti nego među političkom elitom, posebno bi zanimljivo bilo analizirati pozicioniranje središnjih političkih stranaka,²⁷ koje se kao stranke u vladi ili njezine potencijalne buduće članice nalaze u procjepu između zahtjeva Europske Unije s jedne strane i raspoloženja javnosti s druge strane. Riječ je zapravo o proučavanju dinamike približavanja stajališta i postizanja konsenzusa između elita i građana, pri čemu elite žele zadovoljiti percipirane strateške interese svoje zemlje, ali i osigurati podršku većine. To, prije svega, uključuje analizu komunikacije i aktivnosti koje spo-

²⁷ Prema Taggartu i Szczerbiaku (2004: 5), središnje su stranke stranke vlade ili stranke koje su potencijalne članice buduće vlade. Za njih iskazivanje euroskepticizma ima visoku cijenu jer će te stranke najvjerojatnije biti uključene u proces pregovaranja o pristupanju EU-u. Stranke na periferiji sustava mogu iskazivati euroskepticizam jer je to za njih "besplatno" stajalište i dodatno naglašava njihovu autsajdersku poziciju. Za razliku od zapadnoeuropskih središnjih stranaka u kojima gotovo da nema euroskepticizma (Taggart, 1998: 372), istraživanje zemalja Srednje i Istočne Europe tek djelomično potvrđuje te pretpostavke. Određeni broj središnjih stranaka u vladi i oporbi izražava tzv. meki euroskepticizam, ali ne "iskaču" iz konsenzusa pristupanja Europskoj Uniji (Taggart i Szczerbiak, 2004: 15).

Slika 3. Provizorno pozicioniranje glavnih parlamentarnih stranaka u Hrvatskoj

menute stranke prakticiraju i procjenu njihove uspješnosti u “balansiranju” između dvije vatre. Prvi korak u takvoj analizi bilo bi određenje stajališta političkih stranaka i građana na predloženim dimenzijama. S obzirom na to da instrumentarij još nije razvijen, dat ću provizoran prikaz, u predloženom dvo-dimenzionalnom sustavu, samo za najvažnije parlamentarne stranke, odnosno svojevrsnu projekciju kako bi one mogle izgledati što proces pristupanja bude u kasnijoj fazi (slika 3).

Sve najvažnije parlamentarne stranke podržavaju ulazak Hrvatske u EU, pa se može pretpostaviti da podržavaju i temeljne ideje na kojima se on zasniva. No međusobno se razlikuju u stajalištima koliko bi vremena trebalo Hrvatskoj da se pripremi za ravnopravno članstvo, a da se pritom ne ugroze pojedine društvene skupine ili gospodarski sektori. HSS i HSP pripadaju euroskepticima zbog svoje kritičarske pozicije o potrebi usporenog pristupanja dok se ne stvore uvjeti za zaštitu ugroženih

skupina, kao što su poljoprivrednici ili ribari, dok Hrvatska ne “postane uređena pravna država” itd. Među eurooptimistima se od velike skupine umjerenih – među kojima, zbog potrebe provođenja ozbiljnije analize, za sada nije moguće utvrditi jasne razlike – izdvaja jedino IDS kao izrazito eurooptimistična stranka. Nakon pridruživanja EU-u s vremenom bi u prostoru eurofilnih stranaka moglo doći do jasnijeg pozicioniranja, sukladno preferiranom obliku vladavine (višerazinska vladavina ili intergovernmentalizam) i obliku kapitalizma (regulirani ili neoliberalistički).

Što se tiče detaljnijeg pozicioniranja različitih skupina građana, trebalo bi razviti predloženi instrumentarij.

Mogućnosti identifikacije s Europskom Unijom i transformacija društva

Dosadašnja analiza u osnovi je pretpostavljala kako u procesu pristupanja središnje mjesto zauzima uspješna dugotrajna identifikacija građana i eli-

ta s projektom Europske Unije. Stoga ćemo u posljednjem dijelu posebno razmotriti i naglasiti pobliže razlikovanje aspekata takve identifikacije te mogućih rascjepa na tom planu. To će nam omogućiti bolje razumijevanje nekih tendencija u prošlosti i širih ciljeva koji se žele postići u transformaciji postojećeg društva i političke kulture.

Ovdje treba razlikovati dva osnovna tipa identifikacije o kojima govori psihoanaliza – imaginarnu i simboličku. Imaginarna identifikacija odnosi se na sliku u kojoj smo sebi dopadljivi (Žižek, 1989; 2002: 148), na ono što želimo biti i na vrijednosti koje podržavamo. Tu je riječ o slici idealne individue, obitelji, zajednice itd. Drugi je oblik simbolička identifikacija koja se odnosi na identifikaciju sa samim mjestom odakle bismo željeli biti viđeni u pozitivnom svjetlu, odakle se promatramo tako da se sebi pojavljujemo dopadljivima i vrijednima ljubavi. Dakle svako se poistovjećivanje i oponašanje nekog modela (imaginarna identifikacija) uvijek odvija za nekoga čije se odobravanje nastoji postići (simbolička identifikacija). Pritom je simbolička identifikacija važnija i ona određuje sliku imaginarne identifikacije, tj. oblik u kojem sami sebi izgledamo dopadljivi. Međudjelovanjem imaginarne i simboličke identifikacije subjekt se uključuje u sociosimboličko polje preuzimajući određene “mandate” (155), tj. određene uloge.

Postsocijalističke se zemlje na početku 90-ih godina prošlog stoljeća identificiraju s pozitivnom slikom Europe, njezinom ekonomskom superiornošću te univerzalnim prosvjetiteljskim i liberalnim vrijednostima na imaginarnoj razini. Treba ipak imati na umu da je slika Europe mnogima bila prilično maglovita te je uglavnom zna-

čila povratak ili kreiranje “normalnog poretka” nakon četrdesetogodišnje vladavine komunizma s visokim očekivanjima u pogledu modernizacije i hvatanja koraka sa Zapadom (usp. Riishøj, 2005: 4). Na simboličkoj razini riječ je o identifikaciji s mjestom civiliziranih nacija s kojima se dijeli zajednička povijest i pripadnost kršćanskoj civilizaciji, a čijem se društvu želi punopravno pristupiti. S tog mjesta postsocijalističke zemlje mogu sebe zamisliti kao davno izgubljene članove obitelji koji se pojavljuju nakon pada željezne zavjese. Tu je, također, riječ o tzv. retrospektivnoj europeizaciji (Grubiša, 2006: 133).

Međutim prošavši dugotrajnu tranziciju u gospodarskom, političkom i identitetskom smislu, koja je u Hrvatskoj dodatno bila usporena ratom²⁸, stvoren je svojevrsan “anti-utopijski sentiment” s ugrađenim nepovjerenjem u gotovo sve idealistične dugoročne planove budućnosti (usp. Rupnik, 2004, u: Riishøj, 2005: 4), što je značajno erodiralo oba spomenuta oblika identifikacije s Europom. U Hrvatskoj je simbolička identifikacija, tj. predodžba o sebi kao civiliziranoj naciji cijelo vrijeme bila prisutna u službi uspostavljanja razlika prema ostalim, istočnijim nacijama s prostora bivše Jugoslavije, sa snažnom referencijom na religijske razlike i određenje granice Balkana. Ono što se u ratu i nakon Oluje urušilo bilo je idealizirano mjesto Europe, a time i univerzalističke i humanističke vrijednosti. Ostala je ogoljena, mitska ideja o tisućljetnoj samobitnosti, frustracije i reper-

²⁸ Riishøj (2005: 4) smatra kako u zemljama Srednje i Istočne Europe treba dodati i dugotrajnu i kompleksnu prilagodbu normama i pravilima Europske Unije, što Hrvatsku tek čeka.

toar razlika za tvorbu identiteta. To je na unutarnjem planu rezultiralo formiranjem ekskluzivističkih zaštitnika nacionalnog interesa, dok su pokušaji realizacije demokratskih vrijednosti imali za posljedicu, u najmanju ruku, difamaciju.

Osim toga petnaestogodišnje iskustvo mukotrpne demokratske i gospodarske tranzicije značajno je narušilo povjerenje u ostvarivanje vrijednosti imaginarne identifikacije u okviru postojeće nacionalne države (na što ukazuje nezadovoljstvo demokracijom, nepovjerenje u političke aktere, institucije i općenito druge ljude). Sumnja da se te vrijednosti neće realizirati ni u Europskoj uniji sastavni je dio građanskog euroskepticizma u Hrvatskoj. S druge strane, upravo su to neka od najoptimističnijih očekivanja eurooptimista (to se odnosi na pozitivna očekivanja u vidu uspostave pravne države i poboljšanja međunarodnog položaja Hrvatske).

Što nam je onda činiti kako bi se promijenio takav negativan trend erozije identifikacije s Europom?

Na imaginarnom planu potrebno je potaknuti ponovno identificiranje s vrijednostima koje se dosad nisu uspjele dostatno realizirati. Riječ je ovdje u prvom redu o vladavini prava i reformi pravosuđa koja je povezana s njom, o suzbijanju korupcije te razvoju civilnog društva. Pritom je potrebno naglasiti da to u prvom redu činimo radi transformacije vlastitog društva i države, neovisno o potrebi prilagodbe EU-u, tj. zbog toga što to drugi od nas očekuju. U tom je pogledu posebno važno kontinuirano informirati građane²⁹ i uvi-

jek iznova argumentima slabiti utjecaj mitologizacija i dezinformiranosti, što je posebno prisutno među ekonomski najugroženijim društvenim skupinama. U procesu kvalitetne pripreme i osnaživanja proeuropskih stavova, posebice među ruralnim stanovništvom, potrebno je u većoj mjeri uključiti i lokalnu samoupravu koja, pored ostalog, može imati važnu ulogu u povećanju povjerenja građana u domaće institucije, a time posredno i u institucije EU-a.

Na simboličkom je planu potrebno potaknuti širu raspravu o značenju nacionalnog identiteta, posebno o problemu ekskluzivističkih određenja koja se i danas implicitno provlače, razmatrati problematiku europskog identiteta i mogućnosti njegove tvorbe izvan suhe, institucionalne koncepcije ispražnjene od afektivnog sadržaja (usp. Stavrakakis, 2005: 103). "Iskustva uspostavljanja Europske Unije upućuju na to da pridruživanje toj političkoj tvorbi pretpostavlja kritičko propitivanje vlastite prošlosti i spremnost na promjenu vlastita društva" (Prpić, 2005: 49) i vlastite političke kulture, gdje će država biti određena ne kao samostalno mitsko biće, "nego tek kao društvena služba koja pospješuje i jamči racionalno funkcioniranje društva" (*ibid.*).

Pritom treba nastojati razumjeti unutarnju logiku euroskepticizma, uvjete njegova pojavljivanja i upozorenja koja sa sobom nosi. Ne treba ga doživljavati kao sablast koja kruži našom malom zajednicom ili kao nedoličnu strast koju treba potisnuti na margine političke scene. Dapače, skepsu treba poimati kao izazov koji nas potiče da pronalazimo bolja rješenja i odgovore.

²⁹ Za iscrpne preporuke te diferenciran i specijaliziran pristup smanjenju euroskepticiz-

ma među hrvatskim građanima vidi npr. Štulhofer, 2006.

LITERATURA

- Biti, V. (2000) *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*. Zagreb: Matica Hrvatska.
- Bourdieu, P. (1979) Public opinion does not exist, u: A. Mattelart i S. Siegelau ur., *Communication and class struggle: An anthology in 2 volumes*, vol. 1 (prev. M. Axtmann). New York: International General (1. izd. 1973).
- Carrubba, K. (2001) The Electoral Connection in European Union Politics, *The Journal of Politics* 63 (1): 141-158.
- Easton, D. (1965) *A Systems Analysis of Political Life*. New York: John Wiley.
- Eichenberg, R., Dalton, R. (1993) Europeans and European Community: The Dynamics of Public Support for European Integration. *International Organization* 47 (4): 507-534.
- Encyclopedia Britannica Standard Edition, 2005. (CD-ROM)
- Foucault, M. (1994) *Znanje i moć*. Zagreb: Globus.
- Gabel, M., Scheve, K. (2005) *Estimating the Effect of Elite Communications on Public Opinion Using Instrumental Variables*. IFIR Working Paper No. 2005-02.
- Grubiša, D. (2006) Europeizacija politike: izgradnja kategorijalnog aparata europskih studija. *Anali Hrvatskog politološkog društva* 2005 (2): 129-144.
- Hooghe, L., Marks, G. (2005) Calculation, Community and Cues: Public Opinion on European Integration. *European Union Politics* 6 (4): 419-443.
- Hughes, J., Sasse, G., Gordon, C. (2002) Saying 'Maybe' to the 'Return To Europe' Elites and the Political Space for Euroscepticism in Central and Eastern Europe. *European Union Politics* 3 (3): 327-355.
- Ilišin, V., ur. (2005) *Mladi Hrvatske i europska integracija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja. Biblioteka Znanost i društvo.
- Knight, P. (2001) ILOVEYOU: Viruses, paranoia, and the environment of risk, u: Parish, J., Parker, M. *The Age of Anxiety: Conspiracy Theory and Human Sciences*, Blackwell Publishers / The Sociological Review.
- Kopecky, P., Mudde, C. (2002) The Two Sides of Euroscepticism Party Positions on European Integration in East Central Europe. *European Union Politics* 3 (3): 297-326.
- Laclau, 2005. *On Populist Reason*. London: Verso.
- Lamza Posavec, V., Ferić, I. i Richtar, S. (2006) "Nacionalni ponos i otvorenost prema europskim integracijama". *Društvena istraživanja* 15(1-2): 141-153.
- Lubbers, Sheepers (2005) Political versus Instrumental Euro-scepticism: Mapping Scepticism in European Countries and Regions. *European Union Politics* 6 (2): 223-242.
- Parker, I. (1992) *Discourse Dynamics: Critical Analysis for Social and Individual Psychology*. London: Routledge.
- Prpić, I. (2005) Politologijske pretpostavke pridruženja Hrvatske Europskoj uniji. *Anali Hrvatskog politološkog društva* 2004 (1): 43-52.
- Puls (2006a) Attitudes of Croatian Citizens Toward the Accession to the EU. Report prepared for Delegation of the European Commission in Croatia, Zagreb.
- Puls (2006b) Testing of Communication Strategy for DEC in Croatia, Qua-

- litative Research. Report prepared for Delegation of the European Commission in Croatia, Zagreb.
- Puls (2006c) Analiza stavova građana Republike Hrvatske. Izvještaj za Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija.
- Riishøj, S. (2005) *Europeanization and Euroscepticism – experiences from Poland and the Czech Republic*. Berlin: ICCEES.
- Saled, R. (2002) *Protiv ravnodušnosti*. Zagreb: Arkzin.
- Szczerbiak, A., Taggart, P. (2004) *Theorising Party-Based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement and Causality*. SEI Working Paper No 69, European Parties Elections and Referendums Network Working Paper, No 12.
- Stavrakakis, Y. (2005) *Passions of Identification: Discourse, Enjoyment, and European Identity*, u: Howarth, David i Torfing, Jacob, ur., *Discourse Theory in European Politics: Identity, Policy and Governance*. London: Palgrave.
- Štulhofer, A. (2006) *Euroskepticizam u Hrvatskoj: s onu stranu racionalnosti*, u: Ott, K. *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji, izazovi sudjelovanja*. Zagreb: Institut za javne financije i Zaklada Friedrich Ebert.
- Taggart, P. (1998) A touchstone of dissent: Euroscepticism in contemporary Western European party systems. *European Journal of Political Research* 33: 363-388.
- Taggart, P, Szczerbiak, A. (2004) Contemporary Euroscepticism in the party systems of the European Union candidate states of Central and Eastern Europe. *European Journal of Political Research* 43: 1-27.
- Horvatić, M. (2006) *Komunikacijska strategija za informiranje hrvatske javnosti o Europskoj uniji i pripremama za članstvo*. Zagreb: Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija.
- Žižek, S. (1999) *Enjoy Your Nation as Yourself. Theories of Race and Racism*. London: Routledge.
- Žižek, S. (2002) *Sublimni objekt ideologije*. Zagreb i Sarajevo: Arkzin i Društvo za teorijsku psihoanalizu.

Euroscepticism: Levels of Research and Modes of Manifestation

SUMMARY The aim of the article is to explore some existing definitions of Euro-scepticism in empirical research that deal with the problems of joining the European Union by post-socialist countries and with the possibility of their application to the Croatian case. In accordance with these conceptualisations, Euro-scepticism is analysed at the level of the general population of citizens, i.e. of public opinion, and of the political and party élites, respectively. In doing so, the analysis also points to the deficiencies of such definitions and in certain aspects seeks to improve them through ideas and interpretations of a psychoanalytically informed discourse theory. At the same time, it examines the possibilities and modes of identification with the European Union in Croatia.

KEYWORDS Euro-scepticism, Euro-scepticism in Croatia, public opinion, political élite, discourse theory, identification with EU in Croatia